

POSTANOWIENIE

Dnia 25 września 2020 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Paweł Grzegorzczak (przewodniczący)

SSN Władysław Pawlak

SSN Katarzyna Tyczka-Rote (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa Agencji Nieruchomości Rolnych Oddział Terenowy w R.,
którego następcą jest Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa
przeciwko J. W. i H. R.

o wydanie nieruchomości,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 25 września 2020 r.,
skargi pozwanych o stwierdzenie niezgodności z prawem
prawomocnego wyroku Sądu Okręgowego w N.
z dnia 20 sierpnia 2015 r., sygn. akt III Ca (...),

odrzuca skargę.

UZASADNIENIE

Pozwani J. W. i H. R. wnieśli skargę o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego wyroku Sądu Okręgowego w N. z dnia 20 sierpnia 2015 r., oddalającego ich apelację od wyroku Sądu Rejonowego w L. z dnia 2 kwietnia 2015 r., uwzględniającego powództwo Agencji Nieruchomości Rolnych Oddziału Terenowego w R. o wydanie jej przez pozwanych nieruchomości obejmującej działki ewidencyjne nr[...]/5 o pow. 13,1302 ha, nr [...]/47 o pow. 8,56 i nr[...]/48 o pow. 8,5613 ha położonej w obrębie K., gmina J.

Sąd Rejonowy ustalił, że strony w 2000 r. zawarły na okres 10 lat - z możliwością przedłużenia na kolejne 10 lat - dwie umowy dzierżawy

nieruchomości rolnych, obejmujące m.in. działki wskazane w pozwie. W 2008 r. umowy zostały zmienione; wprowadzono do nich postanowienia uprawniające wydzierżawiającego do wyłączenia z przedmiotu dzierżawy części gruntów o określonych cechach i obszarze nieprzekraczającym sprecyzowanej powierzchni maksymalnej w drodze oświadczenia woli złożonego dzierżawcy na piśmie na jeden rok naprzód przed upływem roku dzierżawnego. Po uzyskaniu przez pozwanych wyroku sądowego stwierdzającego obowiązek złożenia przez powódkę oświadczenia o przedłużeniu umów dzierżawy na kolejne 10 lat, powódka dokonała geodezyjnego podziału działki nr [...]/1 i działki [...]/40, po czym pismami z dnia 2 sierpnia 2013 r. złożyła oświadczenie o wyłączeniu z umów dzierżawy działek nr [...]/5 i nr [...]/47 i nr [...]/48 ze skutkiem w dniu 30 września 2014 r., a następnie wyznaczyła termin wydania nieruchomości na dzień 31 października 2014 r. Pozwani nie zgadzali się na zwrot gruntów. Ich gospodarstwo ma około 150 ha - w całości są to grunty dzierżawione od powódki - prowadzą na nim hodowlę bydła, objętą dofinansowaniem z programów pomocowych, uzależnionym od ilości sztuk bydła. Sąd Rejonowy uznał, że powódka wykonała uprawnienie przysługujące jej na podstawie umowy, które nie zostało wyłączone w wyniku przedłużenia umów dzierżawy na podstawie orzeczenia sądowego.

Ustalenia i stanowisko prawne podzielił Sąd drugiej instancji, do którego pozwani skierowali apelację. Ewentualną niedokładność oznaczenia terenu wskazanego jako podlegający wyłączeniu na ortofotomapie uznał za pozbawioną przesądzającego znaczenia, podobnie jak uchybienia w zakresie podanych numerów ksiąg wieczystych. Te ostatnie zakwalifikował jako oczywistą omyłkę podlegającą sprostowaniu, także wówczas, kiedy wystąpiła już w pozwie, skoro usterki te mogły być zweryfikowane na podstawie dokumentów stanowiących dowody w sprawie.

Sąd nie stwierdził też podstaw do zastosowania art. 5 k.c., jako środka blokującego powódcę możliwość wykorzystania prawa przewidzianego w umowie, niezależnie od tego, czy powództwo dotyczyło gruntów mających służyć realizacji przez pozwanych pakietów środowiskowych. Nie stwierdził też, by w wyniku żądania zwrotu gruntów zostało naruszone prawo pierwokupu, bądź prawo pierwszeństwa przewidziane w art. 29 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 19 października

1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa (jedn. tekst: Dz. U. z 2012 r., poz. 1187). Prawo pierwszeństwa pozwanej wynika także z art. 29 ust. 1 pkt 1 tej ustawy, ponieważ jest spadkobiercą byłego właściciela spornych nieruchomości.

W skardze o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego wyroku Sądu Okręgowego w N. skarżący zarzucili naruszenie art. 673 § 3 k.c. w związku z art. 694 k.c. w zw. z art. 58 § 1 k.c. oraz naruszenie art. 38 ust. 1a ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa w związku z art. 12 w zw. z art. 5 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 233, poz. 1382) w zw. z art. 3 k.c. Przytoczone przepisy wskazali również, jako te, z którymi niezgodny jest zaskarżony wyrok.

Szkodę wyrządzoną w wyniku wydania zaskarżonego wyroku wskazali jako wyrażającą się w utracie bazy paszowej umożliwiającej kontynuowanie hodowli stada bydła rasy polska czerwona, które ze względów ekonomicznych po wykonaniu zaskarżonego wyroku zmuszeni byli sprzedać i nie osiągają przychodów z produkcji mleka krowiego oraz płatności bezpośrednich.

Skarżący wyjaśnili też, że wzruszenie zaskarżonego wyroku w drodze innych środków prawnych nie było i nie jest możliwe, ponieważ wartość przedmiotu zaskarżenia pozbawiała ich możliwości wniesienia skargi kasacyjnej. W sprawie nie zachodziły podstawy do wystąpienia ze skargą o wznowienie postępowania. Do dnia wniesienia skargi nie było żadnych innych środków prawnych, z których pozwani mogli lub mogą skorzystać.

We wnioskach pozwani domagali się stwierdzenia niezgodności z prawem zaskarżonego wyroku, w zaskarżonej części i zasądzenie na ich rzecz od powódki kosztów postępowania wywołanego skargą.

W toku postępowania skarżący wyjaśnili, że po wniesieniu skargi, mając na uwadze powstanie nowego nadzwyczajnego środka zaskarżenia w postaci skargi nadzwyczajnej w sierpniu br. złożyli do Prokuratora Generalnego wniosek o wystąpienie z taką skargą w ich sprawie. Dotąd nie otrzymali informacji o sposobie załatwienia ich wniosku. Wnieśli w związku z tym o wstrzymanie

rozpoznania niniejszej sprawy do czasu zakończenia się postępowania mającego na celu złożenie i rozpoznanie skargi nadzwyczajnej w sprawie pozwanych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Artykuł 424¹ § 1 k.p.c. łączy powstanie uprawnienia do żądania stwierdzenia niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia nie tylko z wyrządzeniem stronie szkody przez jego wydanie, ale także z ostatecznością tego orzeczenia wyrażającą się w nieprzysługiwaniu stronie środków prawnych umożliwiających ubieganie się o jego zmianę lub uchylenie. Strona, aby móc skutecznie wystąpić ze skargą przewidzianą art. 424¹ § 1 k.p.c. musi więc wyczerpać wcześniej wszystkie dostępne jej instrumenty i procedury prawne umożliwiające korektę niezgodnego z prawem rozstrzygnięcia i doprowadzenie go do stanu zgodności z prawem. Ponadto stan taki musi utrzymywać się do czasu rozpoznania skargi, jeżeli bowiem po wniesieniu tej skargi powstanie nowy środek umożliwiający zmianę lub uchylenie kwestionowanego orzeczenia, kontynuowanie postępowania także stanie się niedopuszczalne, co wynika z treści art. 424¹ § 1 k.p.c. w zw. z art. 424⁸ § 2 k.p.c. Zgodnie z tym ostatnim przepisem skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia podlega odrzuceniu, jeżeli zmiana zaskarżonego wyroku była lub jest możliwa.

Przepisy nadają więc skardze o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia subsydiarny charakter, czyniąc z niej nadzwyczajny środek prawny, który służy już tylko ocenie orzeczenia pod kątem jego bezprawności, pozbawiony jest natomiast intencji naprawczych. W jego konstrukcji nie przewidziano możliwości uchylenia lub zmiany kwestionowanego orzeczenia. Celem, jaki realizuje, jest wstępne zbadanie, czy zarzucane uchybienia rzeczywiście występują i stanowią przesłanki wymagane do stwierdzenia odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa z tytułu wydania niezgodnego z prawem prawomocnego orzeczenia sądu (art. 417¹ § 2 k.c. w związku z art. 77 Konstytucji RP). Odpowiedzialność Skarbu Państwa aktualizuje się tylko wtedy, gdy poszkodowany uczynił wszystko, aby wyeliminować źródło szkody, tj. aby doprowadzić do powstania niewadliwego prawnie orzeczenia w sprawie, której rozsądzenie jest jego zdaniem niezgodne z prawem.

W czasie, kiedy skarżący wystąpili ze swoją skargą nie istniały dalsze środki prawne, które mogliby wykorzystać w dążeniu do uzyskania zmiany lub uchylenia prawomocnego wyroku, który uważają za niezgodny z prawem. Stan taki utrzymywał się również w chwili wydania przez Sąd Najwyższy postanowienia o przyjęciu ich skargi do rozpoznania. Później jednak, z chwilą wejścia w życie przepisów ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (jedn. tekst: Dz. U. z 2019 r., poz. 825, dalej - „u.SN.”), wprowadzona została do porządku prawnego skarga nadzwyczajna - nowy nadzwyczajny środek zaskarżenia, o szerokich podstawach, obejmujących m.in. naruszenie zasad, wolności i praw określonych w Konstytucji RP, rażące naruszenie prawa przez błędną wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie, a także oczywistą sprzeczność istotnych ustaleń sądu z treścią zebranego w sprawie materiału dowodowego (art. 89 § 1 u.SN). Skarga ta może zostać wniesiona jedynie przez kilka legitymowanych podmiotów (art. 89 § 2 u.SN) w terminie 5 lat od uprawomocnienia się orzeczenia (art. 89 § 3 u.SN), do których o skorzystanie z tej możliwości w konkretnej sprawie może aplikować każda strona niezadowolona z prawomocnego i ostatecznego rozstrzygnięcia jej sprawy. Skarga ta stanowi kolejny instrument prawny pozwalający na uchylenie lub zmianę prawomocnego orzeczenia sądu powszechnego kończącego postępowanie w sprawie (art. 89 § 1 w związku z art. 91 § 1 u.SN), a więc tego, którego niepodważalna niezgodność z prawem upoważnia dopiero do rozpoznawania skargi o stwierdzenie tej niezgodności w celu dochodzenia od Państwa odszkodowania za szkodę wyrządzoną wydaniem takiego orzeczenia przez sąd.

Skorzystanie ze skargi nadzwyczajnej musi więc poprzedzać realizację ewentualnej odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa, a jej istnienie powoduje, że skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia jest niedopuszczalna dopóty, dopóki strona nie podejmie działań w celu wykorzystania nowego środka i nie okaże się on bezskuteczny.

W postanowieniu z dnia 16 lipca 2020 r. (I CNP 5/20, niepubl.) Sąd Najwyższy - odwołując się szeroko do orzecznictwa, wyjaśnił, że pierwszeństwo skargi nadzwyczajnej w relacji ze skargą o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia wynika przede wszystkim

z tego, że uwzględnienie skargi nadzwyczajnej przez zmianę lub uchylenie zaskarżonego orzeczenia prowadzi do usunięcia źródła szkody, do której naprawienia zmierza skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, a więc - pośrednio - minimalizuje liczbę przypadków, w których Skarb Państwa ponosiłby odpowiedzialność odszkodowawczą z tytułu błędów judykacyjnych. Wskazał, że umożliwienie realizacji odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa, mimo niewykorzystania środka mogącego spowodować naprawienie wadliwego orzeczenia, przekreślałoby tę funkcję. Zwrócił też uwagę, że po myśli art. 89 u.SN skarga nadzwyczajna jest niedopuszczalna, gdy orzeczenie, przeciwko któremu ma być skierowana, może być uchylone lub zmienione w trybie innych nadzwyczajnych środków zaskarżenia, co nie może być odniesione do skargi o stwierdzenie niezgodności prawomocnego orzeczenia z prawem, skoro jej celem nie jest uchylenie ani zmiana kwestionowanego w skardze orzeczenia (art. 424¹¹ k.p.c.).

Sąd zwrócił też uwagę, że subsydiarny charakter skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia względem skargi nadzwyczajnej potwierdza treść art. 89 § 4 i art. 115 § 2 u.SN, które przewidują - w określonych w nich przypadkach - zaniechanie uchylenia lub zmiany prawomocnego orzeczenia przez Sąd Najwyższy rozpoznający skargę nadzwyczajną, mimo jego nieprawidłowości, i poprzestanie na wydaniu orzeczenia stwierdzającego niezgodność zaskarżonego orzeczenia z prawem. Wówczas skarga nadzwyczajna realizuje funkcje zbliżone do skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia - otwiera drogę do dochodzenia odszkodowania od Skarbu Państwa, pozostawiając kwestionowane orzeczenie w obrocie, mimo wiążącego stwierdzenia jego niezgodności z prawem. Postępowanie ze skargi nadzwyczajnej jest więc także jednym z postępowań, o których stanowi art. 417¹ § 2 zdanie pierwsze k.c.

Sąd Najwyższy rozważył w cytowanym orzeczeniu także znaczenie ograniczonego kręgu podmiotów legitymowanych do wniesienia skargi nadzwyczajnej (art. 89 § 2 u.SN). Stwierdził, że przyznane stronie uprawnienie do wystąpienia do legitymowanego podmiotu o wniesienie skargi w jej sprawie,

jakkolwiek nie obliuguje go do wniesienia skargi, stanowi jednak pozostawioną w gestii strony czynność, którą zakwalifikować należy, jako realizację obowiązku wykorzystania wszelkich dostępnych dla niej prawnych mechanizmów służących wzruszeniu prawomocnego orzeczenia, warunkującego dopuszczalność skargi o stwierdzenie jego niezgodności z prawem i uruchomienie odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa. Dopiero obiektywna niemożność skorygowania prawomocnego orzeczenia w drodze skargi nadzwyczajnej, wynikająca z odmownej decyzji podmiotu uprawnionego do wniesienia tej skargi, pozwala przyjąć, że zmiana lub uchylenie zaskarżonego orzeczenia w drodze innych środków prawnych nie jest możliwe, co wyłącza podstawę odrzucenia skargi przewidzianą w art. 424⁸ § 2 k.p.c. i umożliwia jej merytoryczne rozpoznanie.

Sąd Najwyższy wyliczył też szczególne wymagania kształtujące treść skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia i zakres badania sprawy zainicjowanej jej wniesieniem, wynikające z art. 424⁴, art. 424⁵ § 1 pkt 4 k.p.c., a ponadto wymaganie stwierdzenia kwalifikowanej niezgodności zaskarżonego orzeczenia z prawem, która ma charakter elementarny, oczywisty i rażący. Zwrócił uwagę na odmienność konstrukcyjną skargi nadzwyczajnej, której podstawy są określone szeroko, odwołując się nie tylko do rażącego naruszenia prawa, lecz także klauzul o ogólniejszym charakterze (art. 89 § 1 u.SN), umożliwiając wielostronne, obejmujące także kwestionowanie błędów w ocenie stanu faktycznego, badanie prawomocnego orzeczenia. Również tę okoliczność uznał za uzasadniającą sięgnięcie w pierwszej kolejności do tego środka prawnego.

Pozwani wystąpili wprawdzie w sierpniu 2020 r. do Prokuratora Generalnego o wniesienie skargi nadzwyczajnej w ich sprawie, jednak nie wykazali, by wniosek ten okazał się bezskuteczny. W konsekwencji skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia podlegała odrzuceniu jako niedopuszczalna (por. analogicznie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2019 r., II CNP 65/18, niepubl., z dnia 19 lutego 2020 r., II CNP 51/19, niepubl. i z dnia 20 maja 2020 r., I CNP 10/19, niepubl.).

Wobec jednoznacznego sformułowania art. 424⁸ § 2 k.p.c. nie było możliwości uwzględnienia wniosku pozwanych o wstrzymanie rozpoznania

niniejszej sprawy do czasu rozpoznania ich wniosku przez Prokuratora Generalnego. Wniosek ten motywowany był obawą przed utratą możliwości skorzystania ze skargi przewidzianej w art. 424¹ k.p.c., w razie niepowodzenia w postępowaniu ze skarg nadzwyczajnej. W związku z tym, że tego rodzaju obawy są uzasadnione - ze względu na niespójność terminów przewidzianych do złożenia obydwu skarg i zaniechanie ustanowienia w przepisach wprowadzających skargę nadzwyczajną regulacji kolizyjnych, które - przy zachowaniu pierwszeństwa skargi nadzwyczajnej - powinny taki stan rzeczy eliminować, Sąd Najwyższy w składzie rozpatrującym niniejszą sprawę przychylił się do stanowiska wyrażonego w powołanym postanowieniu z dnia 16 lipca 2020 r., I CNP 5/20. W uzasadnieniu tego postanowienia Sąd podkreślił wyjątkowość sytuacji, w której zostaje postawiona strona postępowania na skutek przyjętych rozwiązań legislacyjnych, a jednocześnie wskazał na charakter prawny terminu określonego w art. 424⁶ § 1 k.p.c. Skarga o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia inicjuje pierwszy etap dochodzenia roszczenia o naprawienie szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia. Termin do wniesienia skargi nie ma więc tylko znaczenia procesowego lecz w istocie realizuje funkcję podobną do przewidzianych w prawie materialnym prekluzyjnych terminów dochodzenia roszczeń. Przedmiotem postępowania ze skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego wyroku nie jest procesowa ingerencja w treść kwestionowanego orzeczenia, lecz jego wstępna ocena jako niepolegającego już korekcie zdarzenia szkodzącego, pod kątem wstępnego zbadania postaw ewentualnej odpowiedzialności Skarbu Państwa za jego wydanie. Uzasadnia to poszukiwanie rozwiązania poprzez zastosowanie w drodze analogii służącej usunięciu niespójności legislacyjnej, zasad odnoszących się do biegu terminów prawa materialnego, a konkretnie art. 121 pkt 4 k.c. Odpowiednie odniesienie tego przepisu do biegu terminu do wniesienia skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia pozwalałoby na przyjęcie, że bieg terminu wynikającego z art. 424⁶ § 3 k.p.c. ulega zawieszeniu przez czas, w którym strona - z powodu niezależnej od siebie przeszkody związanej z koniecznością oczekiwania na decyzję organu uprawnionego do wniesienia skargi nadzwyczajnej - nie mogła dochodzić roszczenia. Niedopuszczalne jest bowiem akceptowanie rozwiązania

prawnego, w którym strona ponosiłaby ujemne konsekwencje upływu terminu, którego nie mogła dotrzymać z przyczyn obiektywnych, ze względu na pierwszeństwo innego środka prawnego, którego nie mogła złożyć samodzielnie, i którego wniesienie lub odmowa wniesienia, a także termin podjęcia decyzji i jej realizacji przez uprawniony organ pozostawał poza zakresem jej dyspozycji.

Z tych względów, na podstawie art. 424⁸ § 1 i 2 k.p.c. oraz art. 102 w związku z art. 424¹², art. 398²¹ i art. 391 § 1 k.p.c., Sąd Najwyższy odrzucił skargę pozwanych na podstawie art. 424⁸ § 1.

jw